

PAUL GOMA: THE NEGATIVE IDENTITY OF THE EXCLUDED ONE. BONIFACIA

Mariana Pasincovski
PhD, Indep. Researcher

Abstract: As part of an extensive study, the fragment illustrates, through the atmosphere at the university, doubled by the one from the Union of Writers, the relations of the intellectuals with the power: the intellectual who wants to affirm himself is in a position to face the jungle of the "literary life". Therefore, the refusal of complicity circles gives the narrator a perpetual coercion, amplified by a negative identity, which requires a normative power.

Keywords: complicity, coercion, normative power, cultural authority, political status.

Continuare a primei părți a romanului *Bonifacia*, recenta discuție cu prietenul Alec la restaurantul Casei Scriitorilor prilejuiește o reanalizare a împrejurărilor cu luciditate și spirit critic. Astfel, în vederea reconstituirii întregului tablou, naratorul pune cap la cap, ca într-un joc de puzzle, fragmentele decupate din trecutul de odinioară, de acum un an și două luni când, după o perioadă îndelungată de detenție, prelungită de domiciliu obligatoriu în satul-nou Lătești, redevine student.

Reconstituirea traseului de cunoaștere a Bonifaciei, precum și comportamentul acesteia de-a lungul primului an, până în prezentul evocării, înfățișează o situație convenabilă, dezinteresată, fără niciun fel de obligații, așa cum declară naratorul. Pe de altă parte, punctul de vedere al romancierului (dacă e să realizăm trecerea de la percepția internă actorială la percepția externă auctorială) desprinde o perspectivă mai largă, care anticipează întru totul romanul. În acest context, prima impresie a femeii nu este decât expresia unei flăcări mocninde, ce ia în timp proporțiile unui incendiu.

Să umărim cum sunt enunțate semnele prevestitoare ale viitorului dezastru și care sunt etapele în care acestea se intensifică în timp, cu startul chiar din prima zi din a doua studenție:

Sonerie de intrare. Bobocii se năpustesc spre ușa amfiteatrului. Babacul de mine pornește agale în urma tuturor. [...]

Când trec pragul, proaspeții studenți, vreo două sute, se ridică în picioare, cu avânt (însă) pionieresc. Nu-i iau în seamă; îmi spun că, în urma mea se va fi arătat profesorul, așa că dau să urc, să-mi caut loc. Însă un grup-organizat îmi taie calea:

«Tovarășe profesor, în numele anului întâi, vă rugăm primiți...» – recită o studentă, vîrîndu-mi în ochi un gladios buchet de ‘odiole.

Realizez confuzia. Se vede însă că nu destul de limpede: când încerc să-mi fac loc, să urc pe interval, o...persoană, o studentă mai maturată, mai-aproape-cuconiță, durduletă, pieptoșie, inelată, ‘nmărgelată, parfumată – și-mpoșetată – mă înhață de mâneca bluzei:

«Halo, maică! Catedra-i coala, dom’ pro’sor!»

Expolzie de răs. Râd și eu, râdem cu toții, cea mai veselă fiind «Maica». [...]

În pauză cuconeta-rondeleta *mi se propunedrept în față și mă apucă de un nasture* (s.n.):

«‘N realitate, maică, matale ce s’ teț? Pro’sor? ‘Sistent?»

«Student în primul an», răspund, articulând cu grijă.

«Studeeeen’?» se miră dameza. «Adică ca noi? C-adică ca mine?»

«În măsura în care și dumneavoastră, doamnă, sânteți studentă»

«Păi de ce să nu fiu? Ce, n-arăt? - am numa’ douășunu, măi maică!»

«Vaaai, dar nu-i arătaai!» – zâmbind larg, fac o reverență, ocolesc, dau să-mi continuu drumul spre ușă, însă *ea mă menține locului, de mână* (s.n.).

«C-adică s'tem colege? 'N cazul-ăsta...» – *mă trage pe interval în sus* (s.n.), spre culmea amfiteatrului, ajungem la locul ei, dintr-o sacoșă scoate un pachet unsuros, din pachet un copan de pui fript: «Ia servește!» [...]

«Mulțumesc, dar... Eu, știți... Nu mi-e foame!» , *aproape strig* (s.n.) [...]

«Băi ge, gă omu nu mănângă numa de voame, maigă!» , zice ea [...]. *Zervește j' ză vii zănătos, de z' ne vie dă volos...* [...]

Așa că iau. Pardon: servesc [...]. Cu noduri, cu ghiolduri [...]. Mă grăbesc să înfulec, sperând că, la capăt e malul salvator. Dar nu: Bonifacia mă așteaptă; *mă silește, moale, dar neîngăduind refuz* (s.n.), să mă așez lângă ea... [...]

Sânt convins: stăpâna semnului, autoarea cadenței nu vrea nimic altceva de la mine decât să servesc. Stafide. Din punga de pe pupitru – dar important nu e ce transmite ea, important este ce receptez eu. Or *dacă mai continuă, risc să încep a mă gândi la eventuala* (câte precauții, doamne!) *încăl(e)care a Primei Porunci* (s.n.) (Goma 2006: 32-35).

Reproducerea acestui vast fragment se justifică prin importanța care i se atribuie: el anunță, în canavaua compozițională, evenimentele ulterioare. Relevă, prin urmare, un tablou în progresie care va deveni și un reper comparativ în măsurarea onestității viitoarelor transformări ale personajului.

În stare de libertate (sau de proaspătă eliberare) naratorul este luat cu asalt de noii colegi de școală ca urmare a confuziei generate de atitudine, de ținută, de vârstă. Însă „profesorul” exersat în arta timorării nu se lasă intimidat și trece testul cu brio. Ceea ce nu poate trece este intimidarea dulce, venită din partea unei colege care nu vrea altceva decât ca el „să servească” din pachetul oferit cu mărinimie. Senzația inițială de constrângere dezinteresată crește treptat în direcția unei constrângeri totale, care pune sechestru pe corp și pe suflet. Porunca (impusă) de a se ține departe de „Livada Raiului” se prăbușește astfel sub greutatea neascultării: naratorul gustă din mărul oprit și, odată cu el, din toate urmările.

De altfel, toate toposurile din roman se sprijină, după cum se va vedea, pe arhitectura unui control interior, fiecare dintre cele trei medii (universitar, scriitoricesc sau familial) fiind edificat pe o relație de supraveghere bine precizată și reglementată.

Dar indiciile sunt departe de a se fi epuizat. Semnificativ este jocul de nume al Bonifaciei la seminarul de spaniolă, care îl amintește pe cel incipient, din deschiderea romanului, în jurul aceleiași adresante:

– Alta, alta – mi-aduc aminte!, Alec s-a trezit, acum aproape vibrează. Are un prenume... binecuvântat, în genul Benedictina... Sau Buonavista...

[...] – Vrei să spui: Bonifacia?, întreb.

– Asta-i, domnule! Bonifacia! Una murdară, împutită, grasă! [...]

– [...] Numele de familie e altul, o cheamă Frânculescu...

– Atunci nu-i ea, zice Alec, apoi bate cu palma în masă: Frânculescu! El e! [...]

– Care-i legătura dintre Bonifacia Frânculescu și ediția a doua a cărții tale?

Ea e!, aterizează Alec și iar bate cu palma în masă. Legătura? Directă! E fiica tatălui său! (*Ibidem*: 9-10).

Dacă primul fragment are scopul de a identifica persoana în cauză, cu reflexe ce trimit evident la Caragiale, cel din urmă, dincolo de umorul contaminant, oferă informații suplimentare la adresa colegei de grupă, lărgind considerabil perspectiva: confuzia e provocată de proaspătul divorț, încă nepronunțat, care o cataloghează pe studenta Frânculescu la inițiala alfabetică a numelui Potop:

«Da' m-ați găsit, maică?» , o întrerupe Bonifacia. «Dacă nu dați de mine la *Fî*, căutați-mă pe la *Pî*, că cum nu s-a pronunțat...»

Hohotele repornesc. Râd și eu, cu capul culcat pe pupitru.

«da' cum se pronunță, cum trec la loc, în *Fî*...» (*Ibidem*: 36).

Însă acest joc ingenuu ascunde și alte semnificații, mult mai profunde și chiar de-a dreptul maligne: este vorba despre o fabricare neobosită de alteritate, [în ciuda utopicului proiect de coeziune și armonie socială pentru care pledează comunismul (Boia 1998: 60)] manifestată sub forma diferitelor înfățișări ale Bonifaciei. În slujba acestui deziderat ea nu va ezita, ori de câte ori va fi nevoie, să împingă în negură vechiul nume pentru a asimila o nouă personalitate, conform principiului – cu o expresie plastică a lui Peter Sloterdijk – reșezării conștiinței, din cap, la picioare (Sloterdijk 2000: 59).

Totuși, retrospectiva naratorului se încheie cu remarca (citește: constatarea) inocenței Bonifaciei, care nu dorește și nu îl obligă la nimic, cu toate că redevine locvace doar atunci când îl prinde între patru ochi, „după obicei: scuturându-mă de mâneacă, mulgându-mă de nasturi”. În rest, ea continuă să rumege „domol, cu privirea împăinjenită (de digestie – în patru timpi)”, totdeauna în ultimul rând, insesizabilă ca urmare a obișnuinței și a predictibilității.

Minuțiosul raționament este însă pe cale de a fi spulberat la ora de slavă veche, când plicul roz al domnișoarei îl determină să se întrebe dacă există vreo legătură nemijlocită între cererea lui Alec și invitația „maicii dragi”. În ce împrejurări este recepționat acesta este însă o altă discuție, care merită toată atenția.

Atmosfera de la universitate, dublată de aceea din incinta Uniunii Scriitorilor ilustrează raporturile intelectualilor cu puterea. Proaspăt ieșit din experiența politică, naratorul se confruntă cu o atitudine de neaderență ostentativă, vizibilă și agresivă, într-o facultate pe care o frecventează fără nicio convingere, din constrângerea de a-și menține bursa, unica sursă de venit, și mimând inocența și recunoștința de a fi tolerat în pofida situației speciale.

Desigur, în perioada în care partidul creează un sistem educațional care produce mai mulți intelectuali decât poate absorbi „aparaturile ideologice”, cum bine punctează Katherine Verdery, aria cea mai grăitoare de conflict este în interiorul terenului intelectualilor (Verdery 1994: 68). Nu e vorba, așadar, doar de o luptă între „intelectuali” și „partid”. Disputa este, continuă autoarea, mai curând, între fracțiuni ale elitei culturale, împuternicite diferit în cadrul sistemului de dominație care pretinde și sprijină producția de cultură în vreme ce permite influența doar unora din producătorii săi (*Ibidem*: 68-70).

Dar, indiferent de rezultat, cei a căror gândire și ale căror ambiții permit o colaborare cu puterea, intră în alianță cu ea. Pentru ceilalți, a căror preferință sau nepotrivire îi exclude, influența depinde de câștigarea recunoașterii *autorității lor culturale* ca ceva independent de statusul politic (*Ibidem*: 68). În cele mai multe cazuri însă o mare parte din activitatea intelectuală se reduce la o căutare a puterii. Iar fuziunea cu aceasta, prin asumarea misiunii de a răspândi noțiunile ideologice stabilește cu claritate cine este înăuntru și cine este în afară.

Intelectualul care vrea să se afirme este pus în situația de a înfrunța, cu o expresie a lui Adrian Marino, *jungla „vieții literare”*. Iar propriul exemplu de integrare a cărturarului în noua viață socială, cu precădere în mediul cultural și publicistic din Cluj, după eliberarea din D.O., nu lasă nicio urmă de îndoială. Iată: „Eram complet izolat, lipsit de orice relații, într-un oraș cu adevărat străin. Începeam, totuși, să mă orientez, dar rezultatele erau profund dezamăgitoare. Făceam cunoștință mai ales (dar este un fel de a spune) cu scriitorul, criticul și universitarul de tip nou. O vulgaritate iremediabilă, o «golănie» totală ca atitudine sufletească și stil de comportare nu sunt expresii prea violente. Nomenclatura culturală, în plină formare, se dovedea tot mai mult de o rară insolentă, suficiență și agresivitate abia mascate. Mai ales, cu specimene din categoria mea. Mă feream cât puteam de umilințe, dar nu reușeam totdeauna. «Sensibilitate exagerată?» Poate. Dar fiecare nu este decât ceea ce este. Sau un conflict inevitabil cu exponenții unui regim pe care-l detestam, dar pe care trebuia, eram obligat, să-l suport? Mai mult: «să-l asimilez» într-un fel oarecare, pentru a putea supraviețui. Deși totul mă despărțea de el: ideologie, mentalitate, mediu social, formație culturală și multe altele.

[...] Marea realitate era reprezentată de factori decisivi, inevitabili: mărunți trepăduși de redacție, obscuri funcționari de la «Consiliul culturii», tot felul de activiști, mediocri scriitori și de provincie etc. Influenți și numeroși. Ei reprezentau realitatea practică, dominantă, determinată a epocii” (Marino 2010: 112).

În aceste condiții, ce expectații poate avea un fost deținut politic? Unde să îl clasezi și ce să îi pretinzi? Poate doar să îi sugerezi – ținând cont că nimeni nu trăiește numai *cu și prin* „imperative categorice” (*Idem*), o cale eficientă de a se face auzit, dublată de niște condiții prielnice, pe măsura noii orientări. Mai ales că intelectualii sunt definiți ca ocupând „spațiul legitimității”, un spațiu de interes vital pentru o birocratie având nevoie de acțiuni și docilitate de la supușii săi (Verdery 1994: 65). Pe care știe să îi răsplătească cu generozitate:

– Dumneata, acolo, din ultimul rând... [...]

– Da, da, dumneata, cel în vârstă...

Auzi-o, Doamne – o auzi, Domnule? După dumneata-acolo vine fără greș dumneata-cel-în-vârstă; după care, negreșit are să treacă la măciniș: dumneata-cu-situația-dumitale-specială – cum altfel? [...]

– Ce-i cu scrisoarea aceea? Și încă roz... [...]

– Ce conține? De la cine provine? În ce problemă? [...]

– În situația dumitale specială, de tolerat într-un lăcaș de învățământ superior, ai face mult mai bine... [...]

– ...dacă nu ți-ai etala relațiile extraconjugale...(Goma 2006: 40-43).

Plasarea deloc inocentă – „în văzul întregii omeniri” – a scrisorii Bonifaciei de către Fata-Popii, Georgescu Georgeta, la ora de slavă veche, evocă seria unor atacuri și umilințe constante la care este supus naratorul din partea conferențierei. Ora de curs ia în acest fel înfățișarea unui spațiu celular care își propune disciplinarea banditului suspectat de neascultare. Ubicua, tentaculară, puterea disciplinară se lansează într-o reprezentare de proporții, așteptând aplauzele aprobative ale spectatorilor: denunțul este recomandat acum ca virtute de bază. „Omul nou” nu mai e doar un postulat. El devine o realitate.

În aceste circumstanțe, fără a renunța la principiile justiției, dar și fără a stabili o discontinuitate radicală între „sine” și „ceilalți”, naratorul își propune să înțeleagă prin ce mijloace un bandit anticomunist se poate transforma în auxiliar al Comunismului. Un efort considerabil din partea condamnatului la spectacolul propriei incriminări atât prin profunzimea întrebărilor puse, cât și prin calitatea însăși a reflecției. Preocupat de experiența trăită de indivizi mai mult decât de regimul în sine, protagonistul constată că libertatea de a alege este singura care constituie diferența crucială între a-ți păstra calitatea umană și a accepta să mori moral.

Însă când societatea vine în întâmpinarea acestei morți, abolind-o, moralitatea este o însușire inutilă acolo unde glăsuiește Istoria. Situație în care aceleași conjuncturi reclamă un traseu diferit al indivizilor. Așa se face că, în efortul de a avea acces la privilegii, de a-și asigura un loc stabil după terminarea facultății, studentele vârstnice aleg să îi facă galerie „Slaveicomisarnice” contra unui serviciu de viitor. Uimirea naratorului este cu atât mai mare cu cât descoperă în aceste adepți pe fostele „colege de suferință”, revenite în urma decretului lui Ceaușescu și gata acum să lase rolul de victimă pentru unul de călău. Fapt care distruge viziunea de altădată a femeii și prevestește iminența ulterioarelor trădări:

Ei bine... Adevărat, sunt mai bătrân(e) decât media: în jur de treizeci de ani – dar totuși, fete; în fine, femei. Deci și ele... – trebuie să caut degrabnic un al treilea sex la care să mă-nchin. Așa va fi ea, lumea-cea-crudă făcută, însă eu nu știam: studenta cea mai sensibilă umorului-slav-tare-vechi se arată (și cum: nu e destul că s-a ridicat în picioare, dar agită brațele [...]) – se arată a fi Vanda. [...]

Are să ajungă depaap’, [...]: un post pe-aici, pe la Universitate, de ce nu: la catedra de Slavă Veche, că tot a făcut act de închinare ființei de pe tronul catedrei; de ce nu chiar la Cenzură?: după o luare de atitudine ca asta tovarășele Cadre cenzurice n-au să mai țină seama de faptul că tată-său a căzut la Stalingrad, [...] că frate-său a căzut la Pitești, în reeducare, că, la naționalizare maică-sa a fost azvârlită-n stradă cu doi copii mici și două valize iar Vanda, după liceul chinuit, n-a avut voie să de examen de admitere la facultate [...], abia în ‘65, odată cu noi, foștii deținuți politici, i s-a îngăduit... [...].

Și totuși: mă mir(ă) zâmbetul Danielei [...]: fusesem colegi, «înainte de Ungaria» și ea «plecase la oaste», atunci, în ‘56, însă nu ca mine, în pușcărie, ci ca muncitoare la fabrica Adesgo. Și ea revenise

la suprafață în '65, [...] – atunci de ce zâmbește și ea, vizibil? Nu, Daniela n-are să ajungă la Cenzură ca Vanda, însă cum ea scrie versuri... Și pentru a publica este necesar să dai din asta, dovada – ce să mai vorbim de un post de redactor pe la o editură, la o revistă: și acel curcuș [...] se câștigă cu sudoarea, zi-i pe nume... sudoarea gurii truitoare (*Ibidem*: 41-42; 45).

Refuzul cercurilor complicității cu puterea conferă naratorului o stare perpetuă de constrângere, amplificată de o identitate fixată în sens negativ, care necesită o putere de normare. Și pentru că soluția sugerată de a părăsi benevol facultatea nu este pusă în aplicare, judecătorii normalității (în situația de față profesorul-judecător) fac să domnească, cu o expresie a lui Michel Foucault, universalitatea normativității. Ca în rețeaua carcerală, omul cognoscibil (suflet, individualitate, conștiință, comportament) reprezintă efectul-obiect al acestei investiții analitice, al acestei dominații-observare (Foucault 1997: 438-439). În vederea căreia investigatorul – respectiv conferențiarul de slavă veche – trebuie să joace melodrama de zi cu zi a autorității polițienești: „– Te rog să părăsești i-me-di-at amfiteatrul!, mă somează./ Mă ridic în picioare, din bucăți; schițez o reverență: / – Cu cea mai mare plăcere, domnișoară.../ – Tovarășă, domnule!, țipă Tovarășavêchică, corectându-mă, punându-mă la punct, plantând, din două cuvinte, la locul cuvenit, granița politică dintre noi” (Goma 2006: 46).

Marginalizat pentru ceea ce este, și nu pentru că ar dezvolta o activitate anume – ipoteză care urmează a fi demonstrată, înlocuind probabilismul provizoriu prin determinism –, vina naratorului are un caracter obiectiv. De care nu se poate salva decât printr-o tactică, dublată de o atitudine, de supunere. Însă când lucrurile scapă de sub control: „– Treci numai peste trupul meu...”, eliberarea are trăsăturile unei alergări, la Gherla, după o bătaie cumplită, în Zarcă. Diferența este că, de data aceasta, naratorul este ajuns din urmă. Numai că, paradoxal, nu de anchetatoarea de dinainte, ci de o cu totul altă ființă: „Voisem să continuu, spunând că, dacă are de gând să mă viziteze, din întâmplare, din aceeași întâmplare eu n-am să fiu acasă, să mă caute-n altă parte... Dar ea mă întrerupe: /– La Sterescu? La nea Radu?/Am dinainte o altă ființă. Până să mă pătrund de schim-barea-i, se răsucesce; pornește îndărăt, pe coridor; spre ușa amfiteatrului” (*Ibidem*: 49).

Respingerea serviciului solicitat de colegii din prima studenție, actualmente colegi ai profesoarei de slavă veche, de a se sacrifica pe „altarul așternutului ei”, în vederea eliberării proprii, dar mai ales generale, cade sub incidența „penalității” disciplinare. În acest fel se modifică însuși conceptul de binefacere: noțiune dinamică, ea crește spiralat de la un nivel la altul, îmbogățindu-și în mod vertiginos conținutul.

BIBLIOGRAPHY

Boia 1998: Lucian Boia, *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*, București, Humanitas.

Foucault 1997: Michel Foucault, *A supraveghea și a pedepsi. Nașterea închisorii*, Traducere din franceză și note de Bogdan Ghiu, Control științific al traducerii Marius Ioan, Prefață de Sorin Antohi, București, Humanitas.

Goma 2006: Paul Goma, *Bonifacia*, Ediția a 2-a, revizuită, restabilită, București, Anamarol.

Marino 2010: Adrian Marino, *Viața unui om singur*, Iași, Polirom.

Sloterdijk 2000: Peter Sloterdijk, *Critica rațiunii cinice*, Traducere de Tinu Pîrvulescu, Vol. I, Iași, Polirom.

Verdery 1994: Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, Traducere de Mona Antohi și Sorin Antohi, București, Humanitas.